

**rijksuniversiteit
groningen**

HET KOMT TOCH NIET DOOR MIJ?

Een onderzoek naar de aanwezigheid van de verschillende copingstijlen en invloedrijke aspecten van coping in kinderboeken met het thema scheiding.

Loes Oostveen

S4548310

Master thesis Pedagogische Wetenschappen

PAMA5166.2022-2023.1

Begeleider: Sanne Parlevliet

Tweede beoordelaar: Josje van der Linden

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

16 januari 2023

Aantal woorden - 7419

Abstract

Nowadays many parents divorce and it effects the children. Children don't know how to process the parents' decision and how to deal with the new situation. Children's books could help children deal with the divorce by offering them recognizable situations.

The thesis 'Het komt toch niet door mij?' has the research question: 'How is coping presented in recent children's books with the theme 'divorce'?' and aims to provide insight into which influential aspects and different coping styles can be found in recent children's books.

To answer the research question there is done a document analysis on 21 children's books from the 21st century with the main theme 'divorce'.

The research results show that in most books, the characters deploy multiple coping styles. The coping styles active approach/direct approach, expressing emotions and wishful thinking are the most common. On the other hand, distraction/stress reduction is the least common.

Many coping styles focus on emotions. Coping is used passively when the characters keep thoughts and emotions to themselves, wait and receive support. On the other hand, it is active when the character takes action, shares emotions and thoughts with the environment and seeks support.

The majority of the written books have an overflow from a fixed mindset to a growth mindset, the characters seem to have a good relationship with parents and the children have a lot of support from their environment. In most books, the divorce is not predictable, but the characters notice that there is tension.

Tegenwoordig scheiden veel ouders en dat heeft gevolgen voor de kinderen. Kinderen weten niet hoe ze de beslissing van hun ouders moeten verwerken en hoe ze met de nieuwe situatie om moeten gaan. Kinderboeken kunnen kinderen helpen bij het verwerken van de scheiding door hen herkenbare situaties aan te reiken.

Het onderzoek 'Het komt toch niet door mij?' heeft de onderzoeksvraag: 'Hoe wordt coping gepresenteerd in recente kinderboeken met het thema scheiding?' en wil inzicht geven in welke invloedrijke aspecten en verschillende copingstijlen terugkomen in recente kinderboeken.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is er een documentanalyse gedaan bij 21 kinderboeken uit de 21e eeuw met het hoofdthema 'scheiding'.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat in de meeste boeken het kindpersonage meerdere copingstijlen heeft. De copingstijlen actieve aanpak/direct aanpakken, emoties uiten en wensdenken komen het meest voor. Daarentegen komt afleiding/stressvermindering het minst vaak voor.

Veel copingstijlen in de boeken zijn gefocust op emoties. Coping wordt passief gebruikt wanneer de kindpersonages gedachten en emoties voor zichzelf houden, wachten en steun krijgen. Daarentegen is het actief wanneer de kindpersonages actie ondernemen, emoties en gedachten met de omgeving delen en steun zoeken.

Het merendeel heeft een overloop van een vaste mindset naar een groeimindset, de kindpersonages lijken een goede band te hebben met hun ouders en de kindpersonages hebben veel steun van hun omgeving. In de meeste boeken is de scheiding niet voorspelbaar, maar de kindpersonages merken dat er spanning is tussen ouders.

Inhoudsopgave

ABSTRACT	2
INLEIDING	5
THEORETISCH KADER.....	8
COPINGSTIJLEN	8
INVLOEDRIJKE ASPECTEN	10
METHODE	12
RESULTATEN.....	14
COPINGSTIJLEN	14
<i>Actieve aanpak/direct aanpakken.....</i>	<i>14</i>
<i>Wensdenken</i>	<i>14</i>
<i>Emoties uiten</i>	<i>15</i>
<i>Machteloze passiviteit.....</i>	<i>15</i>
<i>Zelfverwijt.....</i>	<i>15</i>
<i>Vermijden/uitstellen</i>	<i>16</i>
<i>Afleiding/spanningsvermindering.....</i>	<i>16</i>
INVLOEDRIJKE ASPECTEN	17
<i>Mindset.....</i>	<i>17</i>
<i>Sociale steun.....</i>	<i>18</i>
<i>Voorspelbaarheid</i>	<i>19</i>
<i>Ouder-kind relatie.....</i>	<i>20</i>
CONCLUSIE.....	21
INVLOEDRIJKE ASPECTEN	22
BEPERKINGEN EN AANBEVELINGEN	24
REFERENTIELIJST	26
THEORETISCHE BRONNEN.....	26
INTERNETBRONNEN	29
KINDERBOEKEN	30
BIJLAGE	31
BIJLAGE 1. BOEKENLIJST MET HOOFDTHEMA SCHEIDING	31
BIJLAGE 2. SCHEMA RESULTATEN INVLOEDRIJKE ASPECTEN EN FREQUENTIE.....	32

Inleiding

Het lijkt allemaal zo'n mooi sprookje: de liefde van je leven vinden, trouwen, kinderen krijgen en samen oud worden. Helaas is dit niet altijd het geval en eindigen veel huwelijken in echtscheidingen. Scheidingen nemen de afgelopen jaren steeds meer toe. Onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2022) toont aan dat in 2021 25.962 echtparen uit elkaar gingen, waarvan 21,9 procent kinderen had. Er gaan tegenwoordig ook veel ongetrouwde koppels uit elkaar. In 2021 scheidden de ouders van 24.334 kinderen na een huwelijk.

Met scheiding wordt zowel echtscheiding als een scheiding tussen ouders die niet getrouwd zijn, bedoeld. Er is sprake van een scheiding als twee volwassenen besluiten niet meer samen te willen zijn en hier officieel naar handelen (Hirsch, 2006). Er kunnen veel verschillende redenen zijn om een scheiding aan te vragen, enkele van deze redenen zijn: niet meer verliefd op elkaar zijn, ontrouw en gebrek aan communicatie (Buttner, 2020). Naar schatting verloopt 10 tot 15 procent van de scheidingen zo problematisch dat kinderen hiervan blijvende schade ondervinden (Smeets, 2017).

Er verandert veel voor de kinderen tijdens en na een scheiding. Soms kan het voor een kind beter zijn dat de ouders uit elkaar gaan, dan bij elkaar blijven. Voor het welzijn van het kind is het belangrijk om zo min mogelijk conflict te ervaren. Als ouders veel ruzie maken als ze samen zijn, is uit elkaar gaan een beter optie, als het resultaat minder conflicten is. Hierbij is niet gekeken naar andere factoren die kunnen spelen, zoals vriendjes en vriendinnetjes moeten missen bij het verhuizen na de scheiding. (Berends & Buimer, 2020). In het algemeen hebben de meeste gescheiden gezinnen twee tot drie jaar na de scheiding een nieuw evenwicht gevonden (Van den Berg, 2018). Kinderen krijgen veel mee van deze ontwikkelingen van een scheiding en moeten zich hieraan aanpassen (Te Riele, 2019). Bij scheiding komen gevoelens naar boven. Dit kunnen fijne gevoelens zijn, zoals tevredenheid, dankbaarheid, blijdschap. Daarentegen kunnen er ook minder fijne gevoelens naar boven komen, zoals angst, verdrietig, pijn, boos, etc (Hirsch, 2006). Het is voor kinderen soms lastig om met deze gevoelens om te gaan en ze een plekje te geven en elk kind doet dit op zijn of haar eigen manier. De manier waarop kinderen omgaan met de verschillende en soms door elkaar lopende gevoelens kunnen beschreven worden door gebruikt te maken van het concept coping.

Coping is afgeleid van de Engelse term 'to cope with' wat betekent omgaan met. In dit onderzoek gaat het om 'omgaan met een scheiding'. Iedereen kan een copingstijl gebruiken en gaat op een bepaalde manier met stressvolle en oncomfortabele situaties om (Tijssen, 2022). Een copingstijl gebruiken, is een soort automatische reactie op problemen (Plomp, 2022).

Aspecten van coping kunnen invloed hebben op hoe snel het kind zich fijn en vertrouwd voelt in de nieuwe situatie.

Coping kan op verschillende manieren en er zijn verschillende aspecten die van invloed zijn op het proces. Het kan op deze manier kinderen helpen om zo goed mogelijk om te gaan met een nieuwe situatie. De aspecten die invloed hebben op de kwaliteit van coping zijn mindset, voorspelbaarheid en ouder-kind relatie. De verschillende copingstijlen zijn: vermijden/uitstellen, machteloze passiviteit, actieve aanpak, emoties uiten, afleiding, zelfverwijt en wensdenken.

Er zijn verschillende dingen die kinderen kunnen helpen in hun copingproces, zoals het sociale netwerk, voorlichtingen op school, maar ook media zoals films en kinderboeken. In dit onderzoek wordt er dieper ingegaan op hoe kinderboeken kinderen kunnen helpen. Ze zouden kinderen kunnen helpen bij het omgaan met een scheiding, doordat ze hen herkenbare situaties biedt. Dyer et al., (2000) concludeert in haar onderzoek dat kinderboeken met fictieve verhalen invloedrijk zijn voor de mentale gesteldheid van kinderen en kunnen helpen met emotieverwerking. Kinderboeken kunnen gedragspatronen overbrengen en de normen en waarden van de hoofdpersonen weergeven (Ghesquière, 2009). Het lezen van boeken kan voor kinderen ontspannend zijn, troost bieden in moeilijk periodes evenals afleiding bieden om het stressgehalte te verlagen en nieuwe inzichten bieden (Van den Eijnden, 2017). Op deze manier zou het ook nieuwe inzichten kunnen bieden op de scheiding van hun ouders. Ghesquière (2009) beschreef de manier waarop er interactie is tussen een kind en een boek. Ze benoemt dat kinderen een beter inzicht verwerven in hun eigen ervaringen en gevoelens door middel van herkenning in een fictief boek. Kinderen die op de basisschool zitten, zijn beïnvloedbaar en weten niet altijd hoe ze met hun emoties om moeten gaan. Ze hebben hier soms hulp bij nodig. Kinderboeken kunnen een kind een goede inkijk op een bepaalde situatie geven. Ze schetsen een verhaal en laten de kinderen meegaan in hun fantasie. De verhalen in kinderboeken zijn vaak fictief (Kwant, 2011). Fictieve verhalen kunnen worden gebruikt om gevoelens te voelen en delen (Selman, 1980). Nussbaum (1999) zegt dat door het hebben van de toeschouwerrol bij een verhaal, kinderen empathie kunnen ontwikkelen voor de situatie en deze anders kunnen gaan bekijken. Zo ook bij verhalen over scheidingen. Zo kunnen fictieve boeken de manier van denken van kinderen beïnvloeden. Hierdoor kunnen kinderen in hun proces, hoe ze om gaan met de scheiding van hun ouders, begeleid worden. Het is belangrijk om te weten hoe kinderen het beste ondersteunt kunnen worden om de kinderen verder te kunnen helpen. Ook is het belangrijk om inzicht te hebben in de verschillende aspecten die invloed hebben op hoe kinderen de scheiding van hun ouders verwerken.

Tegenwoordig zouden kinderboeken ingezet kunnen worden om kinderen te leren omgaan met allerlei verschillende en nieuwe situaties, maar er is nog niet veel bekend over hoe de aspecten van coping terugkomen in kinderboeken en in welke mate.

Om hierachter te komen is het van belang om te onderzoeken welke copingstijlen in kinderboeken terugkomen en hoe die zich verhouden tot wat er bekend is uit de wetenschappelijke literatuur over copingstrategieën van kinderen en over aspecten die hier invloed op hebben. Scheiding wordt op maatschappelijk vlak steeds meer geaccepteerd en steeds meer kinderen zullen hiermee moeten leren omgaan. Om deze reden is het interessant om onderzoek te doen naar de presentatie van coping in kinderboeken met het thema ‘scheiding’.

Om dit te onderzoeken is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *Hoe wordt coping gepresenteerd in recente kinderboeken met het thema scheiding?*

Dit onderzoek heeft het doel om inzicht te geven in welke invloedrijke aspecten en copingstijlen terugkomen in recente kinderboeken bestemd voor jonge kinderen met de basisschoolleeftijd van vier tot en met twaalf jaar. Aan de hand van de relevantie en het doel van het onderzoek zijn er deelvragen gevormd.

1. *Hoe komen de aspecten die invloed op coping hebben terug in kinderboeken met het thema ‘scheiding’?*
2. *Hoe verhoudt de manier waarop kindpersonages in kinderboeken omgaan met scheidingssituaties zich tot de copingstijlen?*

Theoretisch kader

Coping wordt in twee delen gesplitst. Eerst wordt er gekeken naar de verschillende copingstijlen die te herkennen zijn en daarna wordt er gekeken naar de verschillende invloedrijke aspecten.

Copingstijlen

Er worden verschillende copingstijl onderscheiden. De Boo & Wicherts (2008) benoemen in hun onderzoek over copingstijlen voor kinderen de volgende copingstijlen: direct aanpakken, afleiding, vermijding en steun zoeken. Compare en Elia (2016) benoemen een aantal copingstijlen voor zowel volwassenen en kinderen, namelijk spanningsvermindering, zelfverwijt en wensdenken. Plomp (2022) en Tijssen (2022) voegen daar machteloze passiviteit en emoties uiten aan toe. Een aantal copingstijlen verschillen en een aantal komen overeen en kunnen worden samengepakt. De copingstijlen zijn niet specifiek gericht op scheiding, maar op stressvolle situaties in het algemeen.

Er is besloten om naar deze copingstijlen te kijken, omdat dit reacties op stress van kinderen zijn die in de praktijk naar voren komen. Het is relevant om te kijken hoe volwassen auteurs deze copingstijlen in de kinderboeken gebruiken met het doel kinderen te helpen met verwerking.

Voor dit onderzoek wordt er naar de volgende stijlen gekeken: vermijden/uitstellen, machteloze passiviteit, actieve aanpak/direct aanpakken, emoties uiten, afleiding/spanningsvermindering, zelfverwijt, wensdenken. De verschillende copingstijlen kunnen in elkaar overlopen of tegelijkertijd gebruikt worden.

Als eerst wordt er gekeken naar de copingstijl vermijden/uitstellen. Het kind negeert het probleem en stelt het uit met opzet. Het probleem wordt als het ware vermeden. Na het inzetten van deze copingstijl is het probleem nog niet opgelost en zal het kind een andere copingstijl in moeten zetten. Er is ruimte om onbewust aan het probleem te wennen (Aldwin, 2007; Klink en Terluin, 2003; Plomp, 2022; Tijssen, 2022; Vélez et al., 2011).

De tweede copingstijl is machteloze passiviteit. Het kind heeft de gedachte dat het geen invloed heeft op de situatie en niks kan doen. Het kind wacht af en denkt dat het zinloos is om zich er mee te bemoeien. Het kind laat anderen het probleem oplossen en heeft hier op deze manier geen invloed op gehad. Hierdoor zou het achteraf niet blij kunnen zijn met de oplossing van het probleem (Aldwin, 2007; Klink en Terluin, 2003; Plomp, 2022; Tijssen, 2022; Vélez et al., 2011).

De derde copingstijl is een combinatie van actieve aanpak en direct aanpakken. Er wordt actie ondernomen en het kind wil het probleem aanpakken/oplossen. Dit kan zijn door vragen te stellen, door anderen te helpen of door op mensen af te stappen.

Het kind weet wat hij aan het doen is, heeft invloed op de oplossing van het probleem en het verwerken gaat op de manier dat hij graag wilt. Deze copingstijl is erg goed voor het snel en goed wennen aan de nieuwe situatie, zonder negatieve gevolgen op lange termijn (Aldwin, 2007; De Boo & Wicherts, 2008; Klink en Terluin, 2003; Plomp, 2022; Tijssen, 2022; Vélez et al., 2011).

De vierde copingstijl is emoties uiten. Het gaat hier om het voelen en het tonen van negatieve en positieve emoties. Het tonen van emoties draagt bij aan de ontwikkeling en het welzijn van kinderen. Emoties helpen hen ook communiceren en aan te geven hoe ze ergens over denken, zonder dat ze het hoeven te verwoorden (Bieger, 2012). Als het kind zich veilig genoeg voelt om zijn emoties te uiten en het kind blijft communiceren, zal dit positieve gevolgen hebben voor het verwerkingsproces (Aldwin, 2007; Klink en Terluin, 2003; Plomp, 2022; Tijssen, 2022; Vélez et al., 2011).

De vijfde copingstijl is afleiding/spanningsvermindering. Het kind is zich bewust van het probleem en zoekt bewust afleiding. De stress en spanningen zijn het kind te veel en het zoekt afleiding om dit te verminderen. Dit kan zijn door een hele andere activiteit te gaan doen of er niet aan te denken (Aldwin, 2007; Compare en Elia, 2016; De Boo & Wicherts, 2008; Klink en Terluin, 2003; Plomp, 2022; Tijssen, 2022; Vélez et al., 2011).

Zelfverwijt is de zesde copingstijl. Een kind heeft deze copingstijl als het zichzelf de schuld geeft. Hier hoeft geen aanleiding voor te zijn. Dit kan in gedachte of uitgesproken worden door het kind. Deze copingstijl gaat vaak gepaard met een andere copingstijl (Aldwin, 2007; Compare en Elia, 2016; Klink en Terluin, 2003; 2022; Vélez et al., 2011).

De laatste copingstijl is wensdenken. Het is aan te nemen dat het kind zich in de huidige situatie niet fijn voelt en denkt aan/droomt over de situatie die hij zo graag zou willen. Hij wenst een specifieke situatie. Ook hier hoeft de wens niet hardop uitgesproken te worden en kan in gedachten. Als het kind veel denkt aan de wens en deze niet uit zal komen, kan er verwacht worden dat het kind teleurgesteld gaat worden en onderdrukt het de huidige situatie (Aldwin, 2007; Compare en Elia, 2016; Klink en Terluin, 2003; 2022; Vélez et al., 2011).

Invloedrijke aspecten

Er zijn vier aspecten die invloed hebben op de omgang van kinderen met stress: mindset, sociale steun, voorspelbaarheid en ouder-kind relatie.

Ten eerste hebben mindset en een positieve cognitie veel invloed op coping. Het soort mindset dat iemand heeft, is van invloed op hoe er naar een situatie gekeken wordt. Dit kan zowel pessimistisch, als optimistisch. Positieve cognitie houdt in dat de gedachten voornamelijk optimistisch zijn (Aldwin, 2007; Diener, 2009; Hetherington, 1999; Klink & Terluin, 2003).

Diener (2009) voegt hieraan toe dat de manier van mentaal denken belangrijk is en invloed heeft op het copingproces. Gedachten hebben invloed op gevoelens, gedrag en op de opvattingen en overtuigingen die kinderen ontwikkelen (Cohen & Mannarino, 2021). Hetherington (2014) benoemt dat de afwezigheid of aanwezigheid van positieve cognities invloed heeft op het leren omgaan met een nieuwe en onbekende situaties. Wanneer een kind een positieve cognitie heeft, zal het kind optimistisch denken en heeft het een groeimindset. Ze kunnen goed omgaan met tegenslagen en passen zich bij nieuwe situaties snel aan. Ze gaan op zoek naar een oplossing. Daarentegen hebben ze een vaste mindset wanneer ze denken ze dat ze weinig kunnen veranderen aan de situatie en doen ze weinig moeite om verder te kunnen gaan. Ze denken vaak pessimistisch (Dweck, 2007; Elliott-Moskwa & Dweck, 2022).

Ten tweede is sociale steun van de omgeving een belangrijke factor die invloed kan hebben op het verwerkingsproces (Klink & Terluin, 2003; Vélez et al., 2011). De ervaring van sociale steun geeft enige bescherming tegen de negatieve gevolgen van stress (Klink & Terluin, 2003). Hoeveel sociale steun een persoon krijgt, hangt af van de omgeving. Steun kan geboden worden binnen het gezin en van buitenaf. Sociale steun van buitenaf komt onder andere van familieleden, vrienden, school en instellingen. Sociale steun binnen het gezin wordt gevormd door het krijgen van voldoende emotionele steun en dat het kind zich veilig voelt (Cohen & Mannarino, 2021). Kinderen hebben baat bij affectie van hun omgeving.

Ten derde heeft voorspelbaarheid invloed op hoe iemand met een bepaalde situatie omgaat. Als die persoon stress heeft door een onverwachte situatie, zal het moeilijk zijn om zich snel aan te passen. Wanneer een persoon langere tijd van de aankomende nieuwe situatie afweet, zal het zich kunnen voorbereiden en kunnen wennen aan de nieuwe situatie, voordat die zich voordoet (Klink & Terluin, 2003). Voorspelbaarheid kan copingprocessen van kinderen bevorderen (Vélez et al., 2011). Het is bevorderlijk voor kinderen om in kleine stappen aan de nieuwe situatie te wennen (Cohen & Mannarino, 2021). Wanneer het gedrag van de ouders niet voorspelbaar is voor het kind, kan er hulpeloosheid ontstaan bij het kind: het gevoel geen grip op de omgeving te hebben en geen controle over wat er gebeurt (Prins & Braet, 2014).

Als laatste heeft de kwaliteit van de ouder-kind relatie invloed op het copingproces. Een positieve ouder-kind relatie kan een kind een gevoel van veiligheid bieden en stressfactoren verminderen (Vélez et al., 2011). Het meemaken van stress en frustraties van ouders zorgt voor stress voor het betreffende kind en dat kan negatieve gevolgen hebben voor de ouder-kindrelatie (Murphy et al., 2018; Yadir, 2019). Als ouders voldoen aan de sensitieve behoeften van een kind is het in staat om hulp te vragen en om hun gevoelens met ouders te delen (Yadir, 2019).

Wanneer een kind de relatie met een ouder als warm en positief ervaart, heeft het kind meer kans om actieve coping te gebruiken (Vélez et al., 2011).

Methode

Er is data verzameld middels een kwalitatief interpretatief onderzoeksdesign. De data is geanalyseerd middels document/inhoudsanalyse. Op deze manier is er antwoord gegeven op de twee deelvragen. Er is een inhoudsanalyse gedaan bij fictieve kinderboeken voor kinderen met de basisschoolleeftijd vier tot en met twaalf jaar. Kinderen met deze leeftijd hebben nog weleens hulp nodig bij het begrijpen van hun emoties. Er zijn 21 kinderboeken geanalyseerd uit de periode 2000-2022. Er is rekening gehouden met verschillende inclusiecriteria, zoals dat de boeken in de 21ste eeuw geschreven zijn, boeken voor de leeftijd vier tot en met twaalf jaar, het moeten fictieve verhalen zijn, het thema 'scheiding' moet een hoofdthema zijn en de oorspronkelijke taal moet Nederlands zijn.

De kinderboeken zijn geselecteerd door gebruik te maken van de jeugdbibliotheek. Er zijn boeken gezocht met het hoofdthema 'scheiding'. Er is op de leeftijdscategorie 0-6 en 6-12 gezocht, om op deze manier voor alle leeftijden boeken te analyseren binnen de basisschoolleeftijd. Ook is er gezocht door gebruik te maken van de bibliotheek in provincie Groningen en provincie Utrecht. Op de sites van Mamakletst (2019) en Kinderboekenjuf (2020) staan aanbevelingen en recensies van kinderen boeken die over scheiding gaan. Deze sites zijn ook gebruikt om tot een selectie van kinderboeken te komen.

De geselecteerde boeken zijn verdeeld in kinderboeken voor de onderbouw met leeftijdscategorie 4/5/6 jaar, de middenbouw met leeftijdscategorie 7/8/9 jaar en de bovenbouw met 10/11/12 jaar. Op deze manier zijn er boeken verkregen voor elke leeftijdscategorie en is het onderzoek representatief. De boeken voor de onderbouw bestaan voornamelijk uit prentenboeken die worden voorgelezen, de middenbouw heeft een combinatie tussen boeken die zelf worden gelezen en voorleesboeken en de bovenbouw heeft alleen boeken die de kinderen zelfstandig lezen.

De boeken die kinderen zelf lezen zijn uitgebreider en er zal waarschijnlijk makkelijker antwoord worden gevonden op de vragen uit de vragenlijst in vergelijking met prentenboeken met weinig tekst. Om deze reden zijn er meer prentenboeken gelezen om tot een goede conclusie te komen. Er zijn negen onderbouwboeken, zes middenbouwboeken en zes bovenbouwboeken geanalyseerd. In totaal zijn er 21 kinderboeken geanalyseerd (zie bijlage 1).

Door middel van een aantal vragen is er een thematische analyse bij de kinderboeken gedaan. Een thematische analyse is een methode voor het identificeren, analyseren en rapporteren van patronen binnen de gegevens (Flick, 2018, p 474-475). Aan de hand van de literatuur uit het theoretisch kader zijn de vragen opgesteld.

Aan de hand van deze vragen is er antwoord gegeven op de deelvragen. Vraag 1, 2, 3 en 4 uit de vragenlijst geven antwoord op deelvraag 1: *Hoe komen de aspecten die invloed op coping hebben terug in kinderboeken met het thema 'scheiding'?* Vraag 5, 6 en 7 geven antwoord op deelvraag 2: *Hoe verhoudt de manier waarop kindpersonages in kinderboeken omgaan met scheidingssituaties zich tot de copingstijlen?* De vragenlijst staat in tabel 1: vragenlijst coping in boeken.

Vraag 1.	Hoe ziet de mindset/cognitie van het kindpersonage eruit?
Vraag 2.	Hoe ziet de steun en affectie van de omgeving van het kindpersonage eruit?
Vraag 3.	Hoe ziet de voorspelbaarheid van het verloop van de scheiding eruit voor het kindpersonage?
Vraag 4.	Hoe ziet de ouder-kind relatie eruit?
Vraag 5.	Op welke manier is de coping gefocust?
Vraag 6.	Wordt de copingstijl actief en/of passief/vermijgend toegepast?
Vraag 7.	Welke copingstijl zie je terug?

Tabel 1: vragenlijst coping in boeken

Twee onafhankelijke onderzoekers hebben elk een willekeurig boek gelezen en hebben dezelfde antwoorden gegeven op de vragen uit de vragenlijst. Hierdoor is er sprake van interbeoordelingsbetrouwbaarheid.

Resultaten

Copingstijlen

Hier worden de copingstijlen benoemd die in de kinderboeken voorkwamen. Uit de analyse komt naar voren dat bij een enkel boek het kindpersonage één copingstijl gebruikt en bij de andere boeken meer copingstijlen worden gebruikt. In bijlage 2 staat een schema met de onderzoeksresultaten per copingstijl.

Actieve aanpak/direct aanpakken.

Samen met wensdenken en emoties uiten wordt de copingstijl actieve aanpak/direct aanpakken het meest ingezet door de kindpersonages uit de geselecteerde kinderboeken. In bijna alle geanalyseerde boeken gebruikt het kindpersonage de copingstijl actieve aanpak/direct aanpakken. Het kindpersonage is zich bewust van het probleem en probeert deze op te lossen door actie te ondernemen, door bijvoorbeeld op zoek te gaan naar opa voor hulp, een plan maken om moeder weer het huis uit te krijgen, door bewust vragen over de scheiding te vragen, etc. In het boek *Hoe overleef ik met/zonder gescheiden ouders?* maakt het kindpersonage een plan om het uit elkaar gaan van haar ouders minder erg voor haar vader te maken.

Voor de zoveelste keer repeteert ze haar plan. Ze belt aan bij Barbara, vertelt dat ze is weggelopen en geeft haar het telefoonnummer van haar vader. Die komt haar ophalen, ontmoet Barbara en als ze elkaar zien worden ze op slag verliefd. Barbara heeft weer een man, papa een geweldige vrouw en zij een beroemde, fantastische moeder. En dan is ze van haar eigen moeder af. Kan die lekker gelukkig worden met Alexander. (Oomen, 2015, p. 116)

De kindpersonages maken in alle bovenbouwboeken gebruik van deze copingstijl. Bij de onderbouw- en middenbouwboeken zijn dit niet alle boeken, maar wel bij de meerderheid.

Wensdenken

In bijna alle geanalyseerde boeken komt de copingstijl wensdenken voor. In de meeste gevallen vinden de kindpersonages de situatie waar ze in zitten niet fijn en denken ze aan de situatie waarin ze zich graag zouden willen bevinden. Zo wensen ze vooral dat alles weer hetzelfde was als vroeger of dat de vader niet weggaat.

In *Kamil, de groene kameleon* wenst het kindpersonage bijvoorbeeld dat alles weer hetzelfde was als voor het uit elkaar gaan van zijn ouders: ‘Was het maar weer als vroeger, toen ze nog bij elkaar woonden in de groene wereld en er nog geen ruzies waren.’ (Steggink, 2009, p. 25). Wanneer het niet de gewenste situatie voor het kindpersonage is in het boek *Muggenland* wenst ze dat ze nooit verhuisd waren: ‘Ik wens dat we nooit waren vertrokken uit Ashland. Ik wens dat mam niet ziek was.’ (Arnold, 2017, p. 41).

Emoties uiten

Evenveel kinderboeken hebben een kindpersonage met de copingstijl emoties uiten. Er worden verschillende emoties geuit. De emoties die aan bod komen zijn blij, boos, verdrietig, bang en verbazing. De emoties verwoorden als het ware de gedachten en gevoelens van het kindpersonage. Een aantal keer laat het kindpersonage zijn emoties actief aan zijn omgeving zien en een aantal keer uit het kindpersonage zijn emoties passief als hij alleen is. Ook het kindpersonage in *Tim ertussenin, als je ouders gaan scheiden* gebruikt de copingstijl emoties uiten door gevoel te verwoorden: ‘Ik veegde over mijn wangen en snikte. ‘Ik ben verdrietig.’’ (Douwsma, 2019, p. 29).

Machteloze passiviteit

Als het kindpersonage de copingstijl machteloze passiviteit heeft, laat het kindpersonage het probleem door anderen oplossen. Dit uit zich passief, doordat het afwacht en zelf niks doet. Zo vlucht het kindpersonage in *We zullen er altijd voor je zijn* naar de boomhut en verstopt zich daar. Hij wacht tot zijn ouders het probleem hebben opgelost en weten hoe de nieuwe situatie er voor hem uit gaat zien: ‘Die dag had Sam nergens zin in. Hij ging in zijn boomhut zitten en kwam niet meer naar beneden.’ (Grundmann, 2019, p. 15). De copingstijl machteloze passiviteit wordt geen enkele keer samen met actieve aanpak/direct aanpakken gebruikt.

Zelfverwijt

Ook de copingstijl zelfverwijt komt in de geanalyseerde kinderboeken naar voren. Een aantal kindpersonages leggen de schuld van de scheiding bij zichzelf. Sommige spreken dit uit en een aantal spreken dit niet uit, maar denken het wel. Ze zoeken interactie met hun ouders. Het kindpersonage in *Tim ertussenin, als je ouders gaan scheiden* vraagt zich in gedachte af of het geruzie door hem komt: ‘Waarom hadden ze dan nu ruzie? Misschien wel door mij?’ (Douwsma, 2019, p. 17). Het komt ook voor dat de kindpersonages aan hun omgeving vragen of het hun schuld is.

In het boek *Lewis woont in twee huizen* vraagt het kindpersonage of het zijn schuld is dat zijn ouders gaan scheiden en moeder ontkracht dit: “Is het omdat ik stout ben geweest dat ik nu in twee huizen woon?” vraagt Lewis. ‘Natuurlijk niet,’ zegt mama. ‘Dat is helemaal niet jouw schuld.’ (Amant, 2019, p. 19).

Vermijden/uitstellen

De copingstijl vermijden/uitstellen wordt vaak in combinatie met andere copingstijlen gebruikt. In de geanalyseerde kinderboeken kwam naar voren dat het kindpersonage bewust het probleem vermijdt of uitstelt. Het vermijden en uitstellen van het probleem komt in deze kinderboeken naar voren door weg te lopen, door te doen alsof er geen probleem is of door de scheiding nog niet aan de omgeving te willen vertellen door het kindpersonage. In het boek *Kamil, de groene kameleon* loopt het kindpersonage weg voor het probleem, om zo nog niet met het probleem om te hoeven gaan: ‘Kamil kan er niet meer tegen. Hij draait zich om en begint te lopen.’ (Steggink, 2009, p. 23). Het kindpersonage in het boek *Mijn vader woont in het tuinhuis* wilt ontkennen dat haar ouders gaan scheiden en het op school nog niet aan haar omgeving wil vertellen: “‘Wat zeggen we op school?’ ‘Nog niks!’ zei Lara.” (Vriens, 2020, p. 15). Ze vermijdt het probleem en stelt het uit.

Afleiding/spanningsvermindering

De copingstijl afleiding/spanningsvermindering komt het minst voor in de geanalyseerde kinderboeken. De kindpersonages weten dat hun ouders gaan scheiden, maar willen er, net zoals bij de copingstijl vermijden, nog niet mee bezig zijn. Het is een beetje te veel voor het kindpersonage. Het kindpersonage zoekt afleiding en probeert de spanning van de scheiding voor zichzelf te verminderen. Dit kan op verschillende actieve manieren, namelijk door dingen te doen die niet mogen, door de aandacht van ouders te vragen om niet over de scheiding te praten en door zich onder de dekens te verstoppen. In het boek *Lewis woont in twee huizen* zoekt het kindpersonage afleiding door dingen te doen die hij niet mag doen en door te knuffelen met zijn knuffel: ‘Hij gaat dan zelf hard roepen of maakt iets stuk. Soms gaat hij stilletjes naar zijn kamer, om met Marcel te knuffelen.’ (Amant, 2019, p. 7).

Het valt op dat de boeken met de copingstijl afleiding/spanningsvermindering alle drie onderbouwboeken zijn. Het boek *Ik woon in twee huizen* is het enige boek waar het kindpersonage maar één copingstijl gebruikt en dat is afleiding/spanningsvermindering.

Invloedrijke aspecten

Mindset

De mindset van het kindpersonage is gebaseerd op interpretatie van citaten uit het kinderboek. De gebruikte mindset staat niet letterlijk in de citaten.

In elk boek kwam het invloedrijke aspect mindset/positieve cognitie naar voren. In veel boeken eindigde het verhaal met een positieve cognitie. Dit kwam op verschillende manier naar voren, namelijk door het hebben van een groeimindset gedurende het hele verhaal, door het hebben van een vaste mindset gedurende het hele verhaal, door de overloop van een vaste mindset naar een groeimindset en door het hebben van een groeimindset naar een vaste mindset. Aan het einde van de verhalen hebben de kindpersonages vaak een groeimindset en voelen ze zich optimistisch. Ze zijn vaak tevreden met de situatie en hebben door dat ze hier invloed op hebben.

Bij bijna elke copingstijl heeft de meerderheid van de kindpersonages beide soorten mindset. In de meeste verhalen lijkt het kindpersonage gedurende het verhaal beide soorten mindset te hebben. In de meeste gevallen heeft het kindpersonage voor, tijdens en vlak na de scheiding een vaste mindset, wat na de scheiding overloopt in een groeimindset. In het boek *Papa woont in een ander huis* is te zien dat het kindpersonage eerst een vaste mindset heeft door te denken dat hij geen invloed heeft en zich te verstoppen. Later laat hij zien dat hij een groeimindset heeft door zelf te bepalen hoe vaak en wanneer hij zijn vader belt. Het kindpersonage in het boek *Papa woont in een ander huis* eindigt met een groeimindset, doordat hij weet dat hij zijn vader kan bellen zo vaak hij wilt. Hij weet dat hij hier invloed op heeft.

Ook al woon ik nu bij mijn moeder, ik bel mijn vader zo vaak ik wil. Elke week ga ik naar hem toe. Soms blijf ik bij hem slapen, en dan hebben we veel plezier. Het beste is, dat we veel lachen. (Fabrega, 2008, p. 22)

Alleen in de boeken waar de kindpersonages de copingstijl vermijden/uitstellen heeft, hebben de kindpersonages gedurende het hele verhaal een groeimindset. Ze denken dat ze iets kunnen veranderen aan de situatie door het probleem uit te stellen of te vermijden.

Sociale steun

Het invloedrijke aspect sociale steun kwam in de meeste boeken naar voren en de kindpersonages kregen in bijna alle boeken steun uit hun omgeving. Over het algemeen krijgen de kindpersonages in bijna alle boeken steun, afkomstig uit de directe en indirecte omgeving. De mate van hoeveelheid steun is verschillend, maar over het algemeen krijgen de kindpersonages veel steun. Uit de directe omgeving krijgen de kindpersonages steun van andere familieleden, van buurtgenoten, van knuffels, van dieren, van vrienden/vriendinnen en van leerkrachten. Het kindpersonage in *Mijn vader woont in het tuinhuis* zoekt actief steun bij haar tweelingbroer. Ze voelt zich alleen en wilt met hem praten over de scheiding: ‘Joeri, doe de deur open. Ik wil met je praten.’ (Vriens, 2020, p. 13). Bij een enkel boek krijgt het kindpersonage professionele hulp, waarbij niet door de instelling, maar door de ouders het contact is gelegd. Het kindpersonage in het boek *De lijst van dingen die niet zullen veranderen* benoemt dat de therapeut haar helpt om haar ouders en hun keuze te begrijpen. Ook helpt de therapeut om haar eigen gevoelens te begrijpen: ‘Dit zou ik niet weten als Miriam me niet een keer als huiswerk had opgegeven: ‘Hoe voelt een gevoel?’’ (Stead, 2020, p. 82).

Uit de indirecte omgeving krijgen de kindpersonages steun van onbekenden. In een vierde van de geanalyseerde boeken krijgen de hoofdpersonages steun van een vreemde. Dit zijn de vrouw in de bus, de vrouw die in de lijmwinkel werkt, schrijfster Barbara, het meisje op de fiets, de mensen in de bus en de groene kameleon. Zo krijgt het kindpersonage in *Hoe overleef ik met/zonder gescheiden ouders?* steun van een onbekende vrouw. Het kindpersonage geeft aan dat de vrouw haar helpt met een manier om haar gesprekken met haar ouders te verbeteren: ‘Ik heb ze verteld waar ik allemaal mee zit, op de manier die jij me geleerd hebt, en dat ging heel goed! Ze hebben echt naar me geluisterd, voor de verandering!’ (Oomen, 2015, p. 163).

Ook de manier waarop de kindpersonages steun krijgen, is erg verschillend. Dit krijgen ze in de kinderboeken door fysiek contact, opbeurende woorden en het voor het kindpersonage opnemen. In het boek *De zomer dat de liefde langzaam verdween* krijgt het kindpersonage geen enkele steun. Kindpersonages met de copingstijl machteloze passiviteit krijgen vooral veel steun.

Voorspelbaarheid

Het invloedrijke aspect voorspelbaarheid kwam in een aantal boeken niet naar voren en de scheiding was in veel boeken niet voorspelbaar voor de kindpersonages. Er zit een verschil tussen of de scheiding voorspelbaar was voor de lezer of dat het kindpersonage de scheiding zag aankomen. Tijdens de analyse werd er gekeken naar of het kindpersonage de scheiding aan zag komen en zich kon voorbereiden op de scheiding. Bij een klein gedeelte van de kinderboeken begon het verhaal tijdens het moment van scheiden of vlak daarna en daarom kon er geen uitspraak gedaan worden over de voorspelbaarheid van de scheiding. Deze acht boeken konden niet worden meegenomen in de analyse.

In de meeste boeken is de scheiding niet voorspelbaar voor het kindpersonage. In vrijwel alle geanalyseerde kinderboeken merken de kinderen dat het tussen hun ouders niet goed zit. In de meeste gevallen merken de kindpersonages dit door de ruzies die hun ouders hebben en doordat hun ouders niet meer met elkaar praten, maar hebben de kindpersonages niet gedacht dat het zo ver ging dat ze gingen scheiden. De kindpersonages benoemen uit elkaar gaan of de scheiding niet. Het kindpersonage in *Kamil, de groene kameleon* hoort zijn ouders ook ruziën als hij in bed ligt, maar heeft het in het verhaal niet over een scheiding.

Thuis is hij soms ook bang. Bang voor de ruzies tussen papa en mama. Ruzies over hun blauwe en gele kleur. Dat papa toch liever blauwe dingen doet, maar mama niet. Dat mama liever gele dingen doet, maar papa niet. (Steggink, 2009, p. 11)

Ook het kindpersonage in *We zullen altijd van je houden* merkt dat haar ouders veel ruzie maken en is verbaasd dat ze gaan scheiden: ‘Ook als ze na school thuiskomen hebben papa en mama vaak ruzie. Zo gaat dat de hele tijd door en soms gaat mama zelfs huilend naar haar kamer.’ (Kalin, 2021, p. 6).

Opvallend genoeg zien de kindpersonage in bijna alle bovenbouwboeken de scheiding wel aankomen en benoemen ze dit. De enige twee boeken waar de kindpersonages de scheiding wel zien aankomen, zijn bovenbouwboeken. Zo benoemt het kindpersonage in het boek *Floorpower!* nadat haar ouders veel ruzies maken, dat ze bang is dat haar ouders gaan scheiden: ‘Papa en mama hebben nu ineens weer zo vaak ruzie, dat ik bang ben dat het dik keer echt mis gaat. En dat ze gaan scheiden.’ (Rozema-Engeman, 2013, p. 12).

In de andere bovenbouwboeken is er geen conclusie te trekken of de scheiding voorspelbaar was. In geen van de onderbouw- of middenbouwboeken zien de kindpersonages de scheiding aankomen en is de scheiding dus niet voorspelbaar.

Ouder-kind relatie

Het invloedrijke aspect ouder-kind relatie kwam niet in elk boek naar voren en in een klein aantal van de geanalyseerde boeken hebben de kindpersonages geen goede relatie met tenminste één van hun ouders.

In de grote meerderheid van de boeken lijken de kindpersonages een goede relatie met hun ouders te hebben. Het lijkt alsof de kindpersonages zich vertrouwd bij hun ouders voelen, doordat ze graag tijd met ze spenderen, vragen durven te stellen aan hun ouders, hun ouders in vertrouwen durven te nemen en de kindpersonages zoeken steun en affectie bij hun ouders. Zo lijkt het kindpersonage in *We zullen altijd van je houden* zich veilig en vertrouwd te voelen bij haar moeder, doordat ze voor het slapen haar vertrouwde stem nog wilt horen: ‘Voor het slapen gaan bellen ze altijd even naar mama en dat helpt hen om rustig in slaap te vallen.’ (Kalin, 2021, p. 17).

In de onderzoeksresultaten kwam naar voren dat er ook een goede ouder-kind relatie lijkt te zijn wanneer de kindpersonages hulp durven te vragen aan hun ouders en als ze hun emoties en gedachten met hun ouders durven te delen. Het kindpersonage in *Ik woon in twee huizen* vertrouwt dat haar ouders er met belangrijke momenten voor haar zijn. Ze benoemt dat haar ouders er beide voor haar zijn als ze voor het eerst in het diepe springt: ‘Maar als ik voor het eerst in het diepe spring, zijn papa en mama er allebei.’ (De Smet, 2021, p. 22).

In een aantal boeken lijkt het kindpersonage een minder goede relatie met ouders te hebben vlak voor, tijdens en vlak na de scheiding. Dit komt vooral voor in de boeken met de copingstijl sociale steun. De minder goede relatie lijkt een verband te hebben met de scheiding en alles wat erbij komt kijken.

Er zijn een aantal uitzonderingen waar de kindpersonages geen goede relatie met hun ouders hebben. Zo krijgt het kindpersonage in *De zomer dat de liefde langzaam verdween* geen steun van haar ouders en durft ze haar mening en emoties niet te uiten, omdat ze bang voor de reactie van haar ouders is: ‘“Stop!” wilde Roxie schreeuwen, maar ze durfde niet.’ (Naessens, 2020, p. 17). Door het feit dat ze niet hardop durft uit te spreken dat ze graag wilt dat haar ouders stoppen met ruzie maken, lijkt het alsof ze geen goede relatie met ouders heeft. Bij dit boek komen geen van de invloedrijke aspecten voor. Het kindpersonage heeft de copingstijlen machteloze passiviteit en wensdenken.

Conclusie

Het verrichte onderzoek was gericht op de beantwoording van de onderzoeksvraag ‘*Hoe wordt coping gepresenteerd in recente kinderboeken met het thema scheiding?*’. Om antwoord op de onderzoeksvraag te krijgen, is er gekeken naar de wijze waarop de verschillende copingstijlen in kinderboeken met het thema ‘scheiding’ terugkomen en naar de frequentie. Per copingstijl is er gekeken naar de invloedrijke aspecten. In bijlage 2 staat een beknopte uitwerking van de resultaten per copingstijl.

Copingstijlen

Alle copingstijlen die in het theoretisch kader voorkomen, komen in de kinderboeken aan bod. In een enkel boek heeft het kindpersonage één copingstijl en bij alle andere boeken heeft het kindpersonage meerdere copingstijlen. De auteurs van de boeken laten de copingstijlen actieve aanpak/direct aanpakken, emoties uiten en wensdenken in bijna alle geanalyseerde boeken terugkomen. Hierdoor kan geconcludeerd worden dat ze dit passende copingstijlen voor kinderen vinden en dat deze copingstijlen kinderen kunnen helpen met de coping van de scheiding van hun ouders.

Daarentegen kan er ook geconcludeerd worden dat de auteurs van de geanalyseerde boeken de copingstijl afleiding/spanningsvermindering niet zouden aanbevelen aan kinderen. Deze copingstijl komt namelijk maar enkele keren voor en alleen bij onderbouwboeken. Dit zou kunnen komen, omdat jonge kinderen in een andere cognitieve fase dan oudere kinderen zitten. Kohnstamm (2021) benoemt de fases van de cognitieve ontwikkeling van Piaget. Kinderen met de onderbouwleeftijd zitten volgens Kohnstamm (2021) in de pre-operationele fase, waarbij het denken op één dimensie is gericht en ze veranderingen moeilijk vinden. Ze kunnen de scheiding alleen vanuit hun eigen perspectief zien en denken dat wanneer ze ergens niet mee bezig zijn, het ook niet bestaat, zoals de scheiding van hun ouders. De copingstijl actieve aanpak/direct aanpakken wordt juist in alle bovenbouwboeken gebruikt door de kindpersonages. Deze copingstijl komt in de onderbouw- en middenbouwboeken ook veel voor, maar niet in alle boeken, zoals bij de bovenbouw het geval is. De kinderen met de bovenbouwleeftijd zitten volgens Kohnstamm (2021) in de volgende fase, namelijk de concreet operationele fase. De kinderen kunnen problemen vanuit verschillende dimensies bekijken en ontwikkelen het vermogen om meerdere aspecten van een situatie te overwegen.

De copingstijl vermijden/uitstellen wordt vaak in combinatie met andere copingstijlen gebruikt. In de analyse van de onderzoeksresultaten wordt duidelijk dat het probleem nog steeds aanwezig is en opgelost moet worden.

In de analyse van de onderzoeksresultaten komt naar voren dat de copingstijl machteloze passiviteit en actieve aanpak/direct aanpakken nooit samen gebruikt worden.

Bij de copingstijl machteloze passiviteit wachten de kindpersonages passief af en bij de copingstijl actieve aanpak/direct aanpakken ondernemen de kindpersonages actief actie. Er kan geconcludeerd worden dat deze twee recht tegenover elkaar staan. Als de kindpersonages de copingstijl emoties uiten hebben, laten ze de emoties actief aan de omgeving zien of houden ze hun emoties passief voor zich en laten ze de emoties niet aan hun omgeving zien. Vélez et al (2011) benoemen dat als de copingstijl actief wordt ingezet het probleem aangepakt wordt en dat wanneer de copingstijl passief ingezet wordt het probleem nog niet wordt aangepakt en ze vaak hulp krijgen. Klink & Terluin (2003) voegen daaraan toe dat er sneller aan een nieuwe situatie gewend zal worden als de copingstijl actief wordt ingezet.

Invloedrijke aspecten

In de analyse van de onderzoeksresultaten komt naar voren dat de invloedrijke aspecten bij veel boeken naar voren komen. In het theoretisch kader wordt benoemd dat het gunstig voor de coping was als de kindpersonages een groeimindset hadden, veel steun uit hun omgeving kregen, de scheiding en het verloop van de scheiding voorspelbaar voor de kindpersonages waren en de kindpersonages een goede relatie met hun ouders hadden.

In elk boek was er of een vaste mindset of een groeimindset te herkennen bij de kindpersonages. In de onderzoeksresultaten kwam naar voren dat in de meeste boeken de kindpersonages eerst een vaste mindset hebben, wat overloopt tot een groeimindset. Hier had het invloedrijke aspect een positieve invloed. Er kan geconcludeerd worden dat de auteurs het verhaal positief willen eindigen, waarbij de kindpersonages met een positieve cognitie naar de nieuwe situatie kijken.

Het tweede invloedrijke aspect sociale steun was in de meeste boeken te herkennen en de kindpersonages kregen in bijna alle boeken steun uit hun directe en indirecte omgeving. Cohen en Mannarina (2021) benoemden dat sociale steun geboden wordt door voldoende emotionele steun en dat het kind zich veilig voelt. In de analyse van de onderzoeksresultaten komt naar voren dat sociale steun ook geboden kan worden door fysiek contact en het voor het kind opnemen. In een enkel boek kreeg het kindpersonage geen steun. Er kan geconcludeerd worden dat sociale steun de kindpersonages helpt om positief naar de nieuwe situatie te kijken.

Het invloedrijke aspect voorspelbaarheid kwam in een aantal boeken niet naar voren en in de boeken waar er wel een conclusie over de scheiding kon worden getrokken, was de scheiding in veel

boeken niet voorspelbaar voor de kindpersonages. In deze verhalen merkten de kindpersonages vaak wel dat er ruzies tussen hun ouders waren of hun ouders niet met elkaar praatten.

Het was lastig om in elk boek een conclusie te kunnen trekken over de ouder-kind relatie. Het kwam een aantal keer voor dat een ouder amper voorkwam in het boek. Het is hierbij niet duidelijk of de ouder-kind relatie niet goed is of dat de ouder niet relevant was voor het verhaal. Over het algemeen leek de ouder-kind relatie in de meeste boeken goed. In een klein aantal van de geanalyseerde boeken lijken de kindpersonages geen goede relatie met tenminste één van hun ouders te hebben. Murphy et al (2018) en Yadir (2019) benoemden dat het meemaken van stress en frustraties van ouders voor stress voor de kinderen zorgt en dat dit negatieve invloed op de ouder-kind relatie heeft. Uit de analyse van de onderzoeksresultaten komt overeen dat kinderen stress ervaren wanneer ze merken dat hun ouders ruzie maken of wanneer ze vertellen dat ze uit elkaar gaan. In deze gevallen blijkt de ouder-kind relatie vlak voor, tijdens en vlak na de scheiding minder goed te zijn.

Er kan geconcludeerd worden dat de auteurs van de kinderboeken de invloedrijke aspecten veel naar voren laten komen in hun boeken waar de kindpersonages moeten omgaan met de scheiding van hun ouders. Ook kan geconcludeerd worden dat de vier invloedrijke aspecten kinderen kunnen helpen met de coping van de scheiding van hun ouders. De aspecten komen op verschillende manieren terug, maar hebben over het algemeen een positieve invloed.

Beperkingen en aanbevelingen

Tegenwoordig scheiden veel ouders en zijn er daardoor veel kinderen die moeten leren omgaan met de scheiding van hun ouders. Dit onderzoek laat zien hoe de copingstijlen terugkomen in kinderboeken en dat de invloedrijke aspecten in een groot gedeelte van de geanalyseerde boeken terugkomen. De copingstijlen actieve aanpak/direct aanpakken, emoties uiten en wensdenken helpen kinderen om de scheiding van hun ouders en de nieuwe situatie te accepteren. Hierdoor kan de conclusie getrokken worden dat kinderboeken kinderen kunnen helpen met de verwerking van de scheiding van hun ouders. Op basis van dit onderzoek kunnen er verschillende vervolgonderzoeken komen, waardoor er meer kennis kan komen over hoe kinderen om kunnen gaan met de scheiding van hun ouders en kan er meer kennis komen over hoe volwassenen kinderen in dit proces kunnen begeleiden.

Het onderzoek heeft een aantal inhoudelijke en methodologische beperkingen. In de theorie zijn verschillende invloedrijke aspecten en copingstijlen te vinden. Er is in dit onderzoek voor deze specifieke onderzoekspunten gekozen, omdat deze herhaaldelijk terugkwamen in meerdere wetenschappelijke bronnen. Deze gekozen invloedrijke aspecten kunnen in elkaar overlopen en elkaar beïnvloeden bij de verschillende copingstijlen. Dit zou vervolgens invloed kunnen hebben op de getrokken conclusie. De conclusie zou er anders uit kunnen zien als de onderzoeker voor andere invloedrijke aspecten copingstijlen had gekozen.

Een volgende beperking is dat kinderboeken geschreven zijn door volwassenen. De auteurs proberen de kinderen herkenbare situaties te bieden, maar zitten niet zelf in de betreffende situaties. Ook denken volwassenen niet op dezelfde manier waarop kinderen denken. Ze proberen het wel, maar die zal nooit helemaal lukken.

Een andere belangrijke beperking is de grote mate van interpretatie. Het zou kunnen dat de tekst anders is geïnterpreteerd dan de auteur oorspronkelijk bedoeld heeft en dit zou invloed kunnen hebben gehad op de onderzoeksresultaten en conclusie. Deze beperkingen zijn geprobeerd op te lossen door twee externe onderzoekers beide een (verschillend) boek te laten analyseren. Beide onderzoekers kwamen uit op dezelfde onderzoeksresultaten bij het specifieke boek. Hieruit is te concluderen dat de interpretatie van de onderzoeker betrouwbaar is. Er is sprake van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Het onderzoek zou nog betrouwbaarder kunnen worden door een externe onderzoeker alle boeken te laten lezen en antwoord te geven op de vragen bij de boeken in plaats van twee externe beoordelaars beide één boek te laten lezen en antwoorden te vergelijken.

De onderzoeksresultaten zouden anders kunnen zijn als er voor een andere selectie kinderboeken zou worden gekozen, maar doordat er veel boeken zijn geanalyseerd is de kans groot dat dezelfde conclusie getrokken zal worden. Doordat er meer dan twintig boeken geanalyseerd zijn, kan er een betrouwbare conclusie getrokken worden, ook als er een boek minder informatie geeft. In de conclusie kwam naar voren dat kinderen in de onderbouw en kinderen in de bovenbouw in een verschillende cognitieve fase zitten. Wanneer er gekozen wordt voor kinderboeken voor kinderen die in eenzelfde cognitieve fase zitten, zouden de onderzoeksresultaten anders kunnen zijn. In de conclusie werd namelijk al benoemd dat er grote verschillen zijn wat betreft gebruik van copingstijlen tussen de onderbouwboeken, middenbouwboeken en bovenbouwboeken. Ook kwam tijdens de analyse naar voren dat er een groot verschil is in het aantal tekst waaruit een conclusie werd getrokken tussen de onderbouwboeken, de middenbouwboeken en de bovenbouwboeken. Er wordt een wetenschappelijk vervolgonderzoek aanbevolen naar de verschillen tussen oudere en jongere kinderen, op de basisschool, in hoe ze met stresssituaties omgaan.

Ook wordt er vervolgonderzoek aanbevolen wat betrekking heeft tot de praktijk. In een praktijkonderzoek zou er meer informatie verkregen kunnen in hoe de verschillende copingstijlen kinderen kunnen helpen. Ook hier dient er naar de verschillende leeftijdscategorieën gekeken te worden.

Referentielijst

Theoretische bronnen

- Aldwin, C.M. (2007). *Stress, coping, and development: An integrative perspective, 2nd ed.* Guilford publications.
- Amato, P.R. (1987). Family processes in one-parent, stepparent, and intact families: The child's point of view. *Journal of Marriage and the Family*, 49(2), 327-337. <https://doi.org/10.2307/352303>
- Bal, P.M., & Veltkamp, M. (2013, 30 januari). How does fiction reading influence empathy? *An experimental investigation on the role of emotional transportation. PLoS One*, 8(1).
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0055341>
- Berends, S., & Buimer, L. (2020). *Omgangsregeling tussen ouders na scheiding*. Eindrapport Regioplan Beleidsonderzoek, publicatienummer 19164.
- Cohen, J.A, Mannarino, A.P., & Deblinger, E. (2021). *Behandeling van trauma bij kinderen en adolescenten*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Compare, A., & Elia, C. (2016). *Psychological Distress: Risk Factors, Patterns and Coping Strategies*. Nova Science Publishers, Inc.
- De Boo, G., & Wicherts, J. (2008). *Copingstrategieën bij kinderen. Kind en Adolescent*, 29(2), 94–104. <https://doi.org/10.1007/bf03076744>
- De Jeugdbibliotheek. (z.d.). Geraadpleegd op 11 oktober 2022, van <https://www.jeugdbibliotheek.nl>
- Dweck, C. S. (2007, 26 december). *Mindset: The New Psychology of Success*. Ballantine Books.
- Dyer, J. R., Shatz, M., & Wellman, H. M. (2000). Young children's storybooks as a source of mental state information. *Cognitive Development*, 15(1), 17–37.
[https://doi.org/10.1016/s0885-2014\(00\)00017-4](https://doi.org/10.1016/s0885-2014(00)00017-4)
- Elliott-Moskwa, E., & Dweck, C. S. (2022). *The Growth Mindset Workbook: CBT Skills to Help You Build Resilience, Increase Confidence, and Thrive Through Life's Challenges*. New Harbinger Publications.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research: Includes Online Resources* (6de editie., pp. 474-475). SAGE Publications.

- Ghesquière, R. (2009). *Jeugdliteratuur in perspectief*. Acco.
- Ghesquière, R., & Joosen, V. (2014). *Van de kleine naar de grote wereld. Gezinsboeken en schoolverhalen*. In R. Ghesquiere, V. Joosen & H. van Lierop-Bebrauwer (Eds.), *Een land van waan en wijs*. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur (pp. 311-343). Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.
- Hetherington, E. M. (Ed.). (1999). *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hirsch, J. L. (2006). What is divorce? *Family Advocate*, 29(1), 5–5. <http://www.jstor.org/stable/23231793>
- Kessler, S., & Bostwick, S. H. (1977). Beyond divorce: Coping skills for children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 6(2), 38–41. <https://doi.org/10.1080/15374417709532760>
- Kohnstamm, D. (2021). *Jean Piaget, Children and the Class-Inclusion Problem*. Taylor & Francis.
- Kwant, A. (2011). *Geraakt door prentenboeken: effecten van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters*. Eburon.
- Murphy, K. L., Martin, M., & Martin, D. (2018). *Parental Stress and Parent-Child Relationships in Recently Divorced, Custodial Mothers*. *European Journal of Educational Sciences*, 05(02). <https://doi.org/10.19044/ejes.v5no2a1>
- Ng, W., & Diener, E. (2009). Feeling bad? The “power” of positive thinking may not apply to everyone. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 455-463. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.01.020>
- Nussbaum, M. (1999). *Wat liefde weet*. Boom/Parnassia.
- Poppel, F.V., & Beer, J. D. (1991). *Het effect van veranderingen in de echtscheidingswetgeving op het echtscheidingscijfer: een toepassing van interventie-analyse*. Maandstatistiek van de bevolking.
- Prins, P., & Braet, C. (2014, augustus). *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (2de editie). Bohn Stafleu van Loghum.
- Selman, R.L. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. Academic Press.
- Silberberg Grossman, C. (1983). Children’s books: Coping with divorce. *Clinical Pediatrics*, 22(3), 230–231. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1177/0009922883022003>
- Smeets, J. (2017). Vechtscheiding. *De pedagoog*, 18(4), 18–20.

Van den Berg, T. (2018). *Praten met kinderen en jongeren over scheiding: Een praktijkboek voor professionals*. Bohn Stafleu van Loghum. <https://doi.org/10.1007/978-90-368-1894-0>

Van den Eijnden, J. (2017). *Wat doet het boek? Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen*. Stichting Lezen.

Van der Klink, V. J., & Terluin, B. (2003). *Psychische problemen en werk*. Bohn Stafleu van Loghum.

Vélez, C. E., Wolchik, S. A., Tein, J. Y., & Sandler, I. (2011). Protecting children from the consequences of divorce: A longitudinal study of the effects of parenting on children's coping processes. *Child Development*, 82(1), 244–257. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01553.x>

Yadir, Y. (2019). *Het effect van ouderlijke echtscheiding op de attitude tegenover traditionele huwelijks verhoudingen en burgerlijke staat*.

<https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/35383/Yadir,%20Y.%20-%20Scriptie.pdf?sequence=1>

Internetbronnen

9 *Kinderboeken over scheiden*. (2019). Geraadpleegd op 11 oktober 2020, van <https://www.kinderboekenjuf.nl/gastblogger/9-kinderboeken-over-scheiden/>

29 *Kinderboeken over echtscheiden*. (2020). Geraadpleegd op 11 oktober 2020, van <https://www.mamakletst.nl/kinderboeken-over-echtscheiden/>

Bieger, J. (2012). *Waarom kinderen emoties moeten uiten*. KIIND. Geraadpleegd op 27 oktober 2022, van <https://kiind.nl/waarom-kinderen-emoties-moeten-uiten/>

Buttner, R. (2020, Januari 23). *Hierom gaan we massaal uit elkaar*. Eerlijk Scheiden. Geraadpleegd op 4 oktober 2022, van <https://eerlijk-scheiden.nl/hierom-gaan-we-massaal-uit-elkaar/>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020, december 18). *Religie in Nederland*. CBS. Geraadpleegd op 5 oktober 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland?onepage=true>

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, juli 13). *Steeds minder echtscheidingen*. CBS. Geraadpleegd op 7 oktober 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/28/steeds-minder-echtscheidingen>

Plomp, J. (2022). *Omgaan met problemen: zo kies je de beste copingstijl*. Psychologie Magazine. Geraadpleegd op 26 oktober 2022, van <https://www.psychologiemagazine.nl/artikel/omgaan-problemen-zo-kies-beste-copingstijl/>

Te Riele, S. (2019, juli 16). *Opvattingen over trouwen, samenwonen en scheiden*. CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2019/opvattingen-over-trouwen-samenwonen-en-scheiden?onepage=true>

Tijssen, N. (2022, april 11). *Copingstijlen: hoe ga jij met stress om?* Mentaal Beter. Geraadpleegd op 27 oktober 2022, van <https://mentaalbeter.nl/artikelen/copingstijlen-hoe-ga-jij-met-stress-om/>

Kinderboeken

- Amant, K. (2019). *Lewis woont in twee huizen*. Clavis Uitgeverij.
- Arnold, D., & Fairclough, A. (2017). *Muggenland*. Blossom Books B.V.
- De Ridder, I., & Overwater, G. (2019) *Meiden met een missie*. Ploegsma.
- De Smet, M., & Talsma, N. (2021). *Ik woon in twee huizen*. Clavis Uitgeverij.
- Douwsma, T. (2019). *Tim ertussenin, als je ouders gaan scheiden*. Van Goor.
- Fabrega, M. (2008). *Papa woont in een ander huis*. Veldboeket Lektuur Uitgeverij.
- Gilang Nawangi, W., & Kalin, A. (2021). *We zullen altijd van je houden*. Hadieth Benelux.
- Gray, K., Olthuis, T., & Wildish, L. (2009). *Papa-mama lijm*. Holland B.V. Uitgeversmaatschappij.
- Grundmann, H., & Schulze, M.-A. (2019). *We zullen er altijd voor je zijn*. Kokboekencentrum Jeugd.
- Halfmouw, S., & Slee, C. (2016). *Hokus Pokus... plas!*. Van Holkema & Warendorf.
- Martchenko, M., & Munsch, R. (2019). *De gigantische koffer*. Clavis Uitgeverij.
- Naessens, K. (2020). *De zomer dat de liefde langzaam verdween*. Levendig uitgever.
- Oomen, F. (2015). *Hoe overleef ik met/zonder gescheiden ouders?*. Em. Querido'S Kinderboeken Uitgeverij.
- Rozema-Engeman, K. (2013). *Floorpower!*. Dyslexion Uitgeverij.
- Slegers, Y. (2017). *Papa is te groot voor ons huis*. De Eenhoorn Uitgeverij.
- Stead, R. (2020). *De lijst van dingen die niet zullen veranderen*. (J. De Jonge, Vert.). Querido. (Originele bron gepubliceerd in 2020)
- Steggink, D. (2009). *Kamil, de groene kameleon*. Uitgeverij SWP B.V.
- Van Dam, J., & Van der Steen, A. (2015). *Papa en mama wonen apart*. Trichis Publishing B.V.
- Van der Steen, W., & Vriens, J. (2011). *Vaders, moeders? Hardgekookte eieren*. Van Holkema & Warendorf.
- Vriens, J. (2020). *Mijn vader woont in het tuinhuis*. Van Holkema & Warendorf.
- Wisse Smit, N. (2007). *Julia heeft twee huizen*. Niño.

Bijlage

Bijlage 1. Boekenlijst met hoofdthema scheiding

	ONDERBOUW	MIDDENBOUW	BOVENBOUW
1.	We zullen er altijd voor je zijn (Grundmann & Schulze, 2019)	We zullen altijd van je houden (Gilang Nawangi & Kalin, 2021)	Mijn vader woont in het tuinhuis (Vriens, 2020)
2.	Lewis woont in twee huizen (Amant, 2019)	Tim ertussenin, als je ouders gaan scheiden (Douwsma, 2019)	Hoe overleef ik met/zonder gescheiden ouders? (Oomen, 2015)
3.	Papa is te groot voor ons huis (Slegers, 2017)	De zomer dat de liefde langzaam verdween (Naessens, 2020)	Floorpower! (Rozema-Engeman, 2013)
4.	Kamil, de groene kameleon (Steggink, 2009)	Hokus Pokus.. plas! (Halfmouw & Slee, 2016)	De lijst van dingen die niet zullen veranderen (Stead, 2020)
5.	Ik woon in twee huizen (De Smetv& Talsma, 2021)	Vaders, moeders? Hardgekookte eieren (Van der Steen & Vriens, 2011)	Muggenland (Arnold & Fairclough, 2017)
6.	Papa woont in een ander huis (Fabrega, 2008)	Julia heeft twee huizen (Wisse Smit, 2007)	Meiden met een missie (De Ridder & Overwater, 2019)
7.	De gigantische koffer (Martchenko & Munsch, 2019)		
8.	Papa-mama lijm (Gray, Olthuis & Wildish, 2009)		
9.	Papa en mama wonen apart (Van Dam & Van der Steen, 2015)		

Bijlage 2. Schema resultaten invloedrijke aspecten en frequentie

Copingstijl	Mindset/ cognitie	Steun	Voorspelbaar
<i>Actieve aanpak/ direct aanpakken</i>	Vooraf beide	Onbekenden, leerkracht, vrienden, andere familieleden, therapeut, oppas, huisdier	Gelijk verdeeld: geen uitspraak, wel voorspelbaar en niet voorspelbaar, maar merkten de ruzies wel
<i>Wensdenken</i>	Meerderheid vast naar groei.	Niet veel steun. Knuffel, vriendjes, stiefmoeder, huisdier.	In de meerderheid niet, maar merkte ruzies wel
<i>Emoties uiten</i>	Meerderheid vast naar groei.	Niet veel steun. Knuffel, vriendjes, stiefmoeder, huisdier.	In de meerderheid niet, maar merkte ruzies wel
<i>Machteloze passiviteit</i>	Evenveel vaste mindset of overloop van beide.	Niet veel steun. Knuffel, onbekenden of dier.	Meeste boeken niet, maar merken de ruzies wel.
<i>Zelfverwijt</i>	Evenveel vaste mindset of overloop van beide. Een klein aantal bovenbouwboeken groeimindset.	Niet veel steun. Knuffel, onbekenden, dier, vrienden, leerkracht en familieleden.	Meeste boeken niet, maar merken de ruzies wel. In bovenbouwboeken wel.
<i>Vermijden/ uitstellen</i>	Allemaal een groeimindset.	Veel steun. Vrienden, leerkracht, familieleden, onbekenden.	In een gedeelte geen uitspraak mogelijk en in een klein gedeelte merkten ze de ruzies maar verwachten ze het niet. In enkel boek wel voorspelbaar.
<i>Afleiding/ spanningsvermindering</i>	Allemaal vast naar groei.	Knuffel, familie, dier, buurtgenoot.	In alle boeken niet, maar merken de ruzies wel.

Copingstijl Ouder-kind relatie Frequentie

<i>Actieve aanpak/ direct aanpakken</i>	Het grootste gedeelte goede relatie	In de grote meerderheid
<i>Wensdenken</i>	Bij de meeste boeken goede relatie met ouders	In de grote meerderheid
<i>Emoties uiten</i>	Bij de meeste boeken goede relatie met ouders	In de grote meerderheid
<i>Machteloze passiviteit</i>	In de meeste boeken goed.	In een aantal boeken
<i>Zelfverwijt</i>	In de meeste boeken goed	In ongeveer de helft van de boeken
<i>Vermijden/ uitstellen</i>	Grootste gedeelte goede relatie. Klein gedeelte minder door scheiding.	In een klein aantal boeken
<i>Afleiding/ spanningsvermindering</i>	Allemaal goede relatie.	In enkele boeken